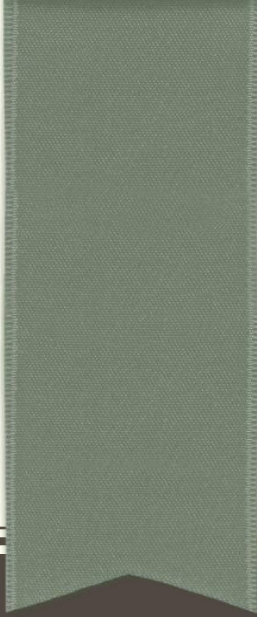

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ Ι

(ΑΡΕΤΟΚΡΑΤΙΑ – ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΗΔΟΝΙΣΜΟΣ)

Διδάσκοντες:
Α. Ενότητες 1-6: Αναπλ. Καθηγητής Γ. Καλογεράκος.
Β. Ενότητες 7-12: Δρ. Π. Κορμάς.

8^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΩΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Στωικισμός – Εισαγωγή

- Άσκησε ισχυρή επίδραση στον κόσμο της διανόησης όχι μόνο στην ύστερη αρχαιότητα αλλά και στη διάρκεια των επόμενων αιώνων, επηρεάζοντας εξέχοντα πρόσωπα της νεώτερης φιλοσοφικής σκέψης, ανάμεσα στα οποία ο Spinoza, ο Descart, ο Kant, ο Locke, ο Goethe.
- Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, παρατηρούμε μια αναβίωση της Στωικής φιλοσοφίας μέσα από την ανάδειξη των αρχών της κυρίως στο πεδίο της γνωσιακής ψυχολογίας.
- Σύμφωνα με τον A.A. Long, ο Στωικισμός «...υπήρξε η σημαντικότερη κίνηση στην ελληνιστική φιλοσοφία, και εκείνη που άσκησε τη μεγαλύτερη επίδραση. Για περισσότερο από τέσσερις αιώνες έχει οπαδούς του μεγάλο αριθμό μορφωμένων ανθρώπων στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, και η επίδρασή του δεν περιορίστηκε στην κλασική αρχαιότητα. Πολλοί χριστιανοί Πατέρες ήταν επηρεασμένοι από το Στωικισμό πολύ βαθύτερα από όσο ομολογούσαν οι ίδιοι· και από την Αναγέννηση ως τα νεότερα χρόνια η επίδραση της στωικής ηθικής διδασκαλίας στον δυτικό πολιτισμό υπήρξε κυρίαρχη.»

Anthony A. Long, Η ελληνιστική φιλοσοφία. Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί, μετάφρ. Στυλιανός Δημόπουλος, Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997), 107.

Στωικισμός – Εισαγωγή

- Τη Στωική σχολή ίδρυσε και στέγασε στην Ποικίλη Στοά της Αγοράς των Αθηνών ο Ζήνων ο Κιτιεύς, το 301 π.Χ.
- Τον Ζήωνα διαδέχθηκε ο Κλεάνθης από την Άσσο της Μ. Ασίας (περ. 342-232 π.Χ.) και έπειτα ο Χρύσιππος (περ. 277-204 π.Χ.) από την Κιλικία. Ο Χρύσιππος ανέπτυξε και διατύπωσε συστηματικά περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον τις διδασκαλίες της σχολής.
- Δυο αγέννητες και άφθαρτες αρχές: **παθητική** (η ύλη του σύμπαντος στην απόλυτη απροσδιοριστία της, μια ουσία χωρίς ποιότητα) και **ενεργητική** (**μορφοποιός, μορφή πνεύματος, έλλογη δραστηριότητα ενός υπέρτατου λογικού όντος, θεός**). Θεός: πυρ τεχνικόν, πνεύμα πυροειδές και τεχνοειδές
- Η θεωρία της εκπύρωσης: το τέλος ενός κοσμικού κύκλου και η εκ νέου δημιουργία διακριτών όντων από το στωικό θεό. Απειράριθμες φάσεις εκπύρωσης και παλιγγενεσίας. (κυκλική αντίληψη των Προσωκρατικών, του Ηράκλειτου, του Εμπεδοκλή)

Marcia L. Colish, *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I Stoicism in Classical Latin Literature* (The Netherlands: Brill, 1985), 7-12.

Ελένη Κακλαμάνου. “Φυσική φιλοσοφία και κοσμολογία,” στο: *Εισαγωγή στην αρχαία φιλοσοφία* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017), 212.

Περίοδοι Στωικής Φιλοσοφίας

Αρχαία Στοά (4^{ος} – 2^{ος} αι π.Χ.)

- Ζήνωνας, Κλεάνθης, Χρύσιππος
- Μη-Πλατωνική πλευρά της Σωκρατικής Φιλοσοφίας και Ηράκλειτος
- Επίδραση από Κυνικούς και Μεγαρικούς
- «Αν δεν υπήρχε ο Χρύσιππος, δεν θα υπήρχε Στοά» (Διογ. Λαερτ.)

Μέση Στοά (2^{ος} – 1^{ος} αι π.Χ.)

- Παναίτιος, Ποσειδώνιος
- Ανάπλαση με βάση τα πλατωνικά και αριστοτελικά πρότυπα
- Έμφαση στην επιστήμη
- Ρεαλιστική και νατουραλιστική κατεύθυνση

Νέα Στοά (1^{ος} – 2^{ος} αι μ.Χ.)

- Στοά της Αυτοκρατορικής Εποχής
- Σενέκας, Επίκτητος, Μάρκος Αυρήλιος
- Προσωπικό στοιχείο του κάθε φιλοσόφου στα διδάγματα
- Αφοσίωση στην πρακτική ηθική, σε βάρος της λογικής και της φυσικής επιστήμης

Τα Μέρη της Στωικής Φιλοσοφίας

- **Λογική – Φυσική – Ηθική**
- Τα μέρη παρομοιάζονται με τα μέρη ενός ζώου (Λογική=οστά και νεύρα, Φυσική=σάρκα, Ηθική=ψυχή), ή με ένα αβγό (Λογική=κέλυφος, Φυσική=κρόκος, Ηθική=ασπράδι) ή και με εύφορο χωράφι (Λογική=φράχτης, Φυσική=γη και δέντρα, Ηθική=καρποί των δέντρων)
- Κοσμοθεωρία **μονιστική** και **υλιστική**
- **Πραγματικό είναι ό,τι ενεργεί ή πάσχει**
- Όλα στον κόσμο είναι **έργο του Λόγου**
- Επιστήμη του ορθώς διαλέγεσθαι (Long, Η Ελληνιστική Φιλοσοφία)

Στωική συμπάθεια

- Όλα τα θέματα της στωικής φιλοσοφίας είναι σε στενή συμπάθεια το ένα με το άλλο. Μιλώντας για λογική είναι σαν μιλάς για φυσική ή μιλώντας για φυσική είναι σαν να μιλάς για ηθική.
- Η μελέτη της παγκόσμιας αυτής συμπάθειας δείχνει ότι μπορεί κάποιος να καταλάβει τελικά τη φύση. Η κατανόηση της συναιτιότητας ανάμεσα στα συμβάντα σημαίνει τη συγκατάθεση στη φύση, σε αυτό που είναι αληθινό, σε αυτό που είναι ο θεός.
- **Ο τρόπος ζωής σύμφωνα με τη φύση, αποτελεί το κυρίαρχο αγαθό, το τέλος** (Brun, *Ο Στωικισμός*, 92).
- Η έννοια του τέλους είναι συνυφασμένη με την έννοια της αρετής, καθιστώντας δύσκολη τη διάκριση ανάμεσά τους.
- «...Πάλι ίσο είναι το να ζει κάποιος ενάρετα με το να ζει με εμπειρία όσων συμβαίνουν στη φύση...» (Διογ. Λαέρτ. 7.87)

Στωική αρετή

- Από τη στιγμή που για τους Στωικούς η ευδαιμονία συνίσταται στην αρετή και η αρετή δεν εξαρτάται από τίποτα έξω από τον έλεγχο του υποκειμένου, τότε δεν μπορούν να θεωρήσουν αντικείμενα ή καταστάσεις ως απαραίτητες για τη συμβολή στην ευδαιμονία. Επιπλέον, η ευδαιμονία είναι από μόνη της μια αυτάρκης και ολοκληρωμένη κατάσταση που ενέχει ήδη όλους τους στόχους που ένα υποκείμενο μπορεί λογικά να επιδιώκει.
- Καταλαβαίνουμε ότι **η αρετή είναι διάθεση της ψυχής** που έχει αναπτυχθεί και ολοκληρωθεί, πήρε την τέλεια μορφή που φύσει και δυνάμει υπήρχε.
- Στη στωική φιλοσοφία η αρετή δεν αποτελεί έναν εξωτερικό στόχο, αλλά είναι ο ίδιος έλλογος εαυτός που τελειοποιεί τον λόγο του.

Jacob Klein, “Making sense of stoic indifferents,” Offprint from *Oxford studies in ancient philosophy*, ed. Brad Inwood (Oxford: Oxford University Press, 2015), 229.

Λογική – Στωική Γνωσιοθεωρία

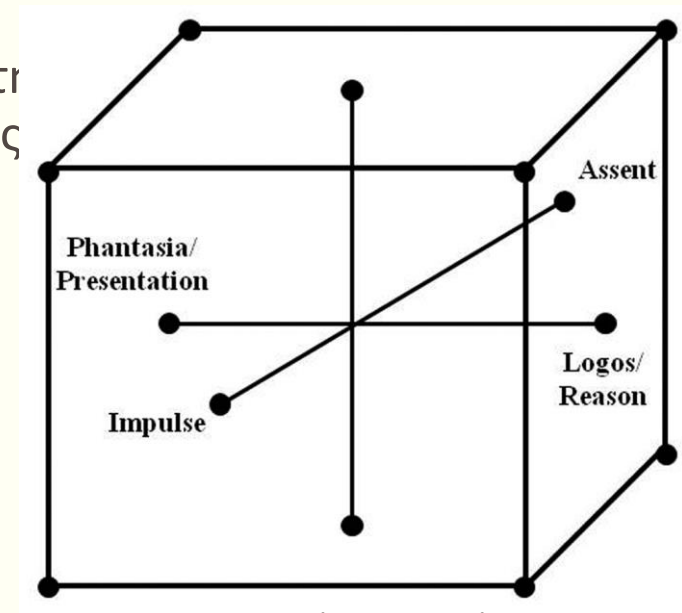
- Μια συνοπτική τοποθέτηση για τη σημασία της λογικής στη γνωσιοθεωρία θα μπορούσε να είναι η εξής: η λογική είναι απαραίτητη γιατί ένα συναίσθημα είναι το προϊόν μιας συγκατάθεσης σε μια εντύπωση που παρουσιάζεται στον νου, και η λογική αφορά στη σωστή συγκατάθεση του νου στην εντύπωση.
- Τα δεδομένα των αισθήσεων είναι το μοναδικό σημείο αφετηρίας για τη γνώση. Οι Στωικοί μεταβαίνουν από τις αισθητηριακές αντιλήψεις στην αντιληπτική εικόνα που προσλαμβάνουμε συνειδητά. (Gigon, *Βασικά προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας*, 272-73).
- Ο όρος **αίσθηση** είναι πρωταγωνιστικός στη λογική των Στωικών και έχει μια πολυσημία: χρησιμοποιείται για να ορίσει την ικανότητα και τη λειτουργία των αισθητηρίων οργάνων και το αποτέλεσμα της· είναι, επίσης, η σύλληψη μέσω των αισθητηρίων οργάνων· λέγεται, επίσης, και η πνοή (πνεύμα) που φτάνει από το ηγεμονικό στα αισθητήρια.
- «Ο όρος χρησιμοποιείται στη φιλοσοφία –ειδικότερα στον κλάδο της γνωσιολογίας – με δύο σημασίες. Πρώτον σημαίνει τα όργανα με τα οποία ένα ον αισθάνεται, ήγουν τις 5 αισθήσεις. Δεύτερον, με τον όρο αίσθηση δηλώνεται, επίσης, η ενέργεια εκείνη μέσω της οποίας διαμορφώνονται τα αισθήματα. Υπό την δεύτερη αυτή έννοια η αίσθηση εκλαμβάνεται ως μια από τις γνωστικές δυνάμεις του ανθρώπου.» (Πελεgrίνης, *Λεξικό της φιλοσοφίας*)

Λειτουργικές ικανότητες της ψυχής

Οι Στωικοί φιλόσοφοι αναγνώρισαν το ηγεμονικό ως έδρα τι που λαμβάνει και οργανώνει τις παραστάσεις της φαντασίας

Το ηγεμονικό έχει 4 εξουσίες:

- Παραστατική λειτουργία («φαντασία»)
- Παρόρμηση («ορμή»)
- Συγκατάθεση
- Λόγος

Ο κύβος του χώρου.

<https://doi.org/10.1227/01.NEU.0000349750.22332.6A>

Η φαντασία μπορεί να προέρχεται από αίσθηση ή από νοητική αναπαράσταση αποθηκευμένων παρελθοντικών φαντασιών. Η παρόρμηση είναι μια τάση προς μια φαντασία και η συγκατάθεση είναι η ενέργεια που πραγματοποιείται μετά την εκτίμηση του αντικειμένου της επιθυμίας

Παραστατική Λειτουργία («Φαντασία») I

- Στη στωική θεωρία, η αίσθηση είναι μια διαδικασία, ενώ η φαντασία είναι το αποτέλεσμα, το προϊόν της διαδικασίας. Φαίνεται ότι διακρίνουν ανάμεσα σε μια ψυχολογική διαδικασία και μια στατική γνωσιολογική μονάδα. Η φαντασία μπορεί να θεωρηθεί ως μια μονάδα γνώσης πάνω στην οποία χτίζονται, στη συνέχεια, οι γνωστικές έννοιες. (Ανδριόπουλος, *Αρχαία Ελληνική Γνωσιοθεωρία*, 226.)
- Η φαντασία δεν είναι «τίποτε άλλο από μια ανέλιξη της εσωτερικής δραστηριότητας της ψυχής, που συμβαίνει με την ευκαιρία μιας αίσθησης.» (Brun, *Ο Στωικισμός*, 39-40).
- Η φαντασία είναι μια κατάσταση συνείδησης/επίγνωσης, σε αντίθεση με τα ανεπεξέργαστα αισθητηριακά δεδομένα, πριν αυτά φτάσουν στο ηγεμονικό. Η κίνηση που μεταφέρει τα ανεπεξέργαστα δεδομένα από τα όργανα στο ηγεμονικό δεν είναι κάτι για το οποίο ο άνθρωπος έχει επίγνωση. Ωστόσο, το εντύπωμα που τα δεδομένα αφήνουν στο ηγεμονικό είναι μια κατάσταση συνείδησης.
- Η εντύπωση είναι το μετείκασμα του αντικειμένου, ενώ η φαντασία (παραστατική λειτουργία ή νοητική παράσταση) είναι η επεξεργασία, η διευκρίνιση του νοήματος του αντικειμένου.
- Τη συνείδηση την εισηγήθηκαν οι εκπρόσωποι της στωικής φιλοσοφίας για να δηλώσουν την άποψη την οποία μπορεί να διαμορφώσει κανείς για τον ηθικό χαρακτήρα των πράξεων των ανθρώπων και την ικανότητά τους να διακρίνουν το αγαθό από το κακό.

Παραστατική Λειτουργία («Φαντασία») II

- Διάκριση μεταξύ «φαντασίας» (νοητικής παράστασης), «φανταστού», «φανταστικού» (φανταστικής παράστασης), «φαντάσματος» γίνεται από τον Αέτιο που διασώζει την πληροφορία ότι ο Χρύσιππος έκανε διάκριση ανάμεσα στους όρους αυτούς
- Η φαντασία διαφέρει από το φάντασμα· το φάντασμα δηλαδή είναι ένα όραμα της διάνοιας, τέτοιο που συμβαίνει στον ύπνο, ενώ φαντασία είναι μια αποτύπωση στην ψυχή, δηλαδή μια αλλοίωση, όπως τονίζει ο Χρύσιππος στο δεύτερο βιβλίο του έργου του “Περί ψυχής”. Διότι δεν πρέπει να δεχτούμε τη διατύπωση σαν ένα είδος σφραγίδας, επειδή είναι απίθανο να δημιουργηθούν πολλοί τύποι κατά το αυτό περί το αυτό. Η φαντασία νοείται η συγκεντρωμένη και αποτυπωμένη και απεσφραγισμένη από κάτι που υπάρχει σύμφωνα με ό,τι υπάρχει, τέτοια που δε θα μπορούσε να γίνει από κάτι που δεν υπάρχει. Διογ. Λαέρτ. 7.50
- Ο όροι, δηλαδή, «φανταστικόν» και «φάντασμα» έχουν τη σύγχρονη σημασία τους, εννοούν τις παραστάσεις, οι οποίες στερούνται ερεισμάτων στην πραγματικότητα

Προέννοια – Έννοια I

- Ο Χρύσιππος ξεχωρίζει δύο τύπους εννοιών. Η έννοια με την αυστηρή σημασία του όρου είναι το αποτέλεσμα συνειδητής διανοητικής προσπάθειας και ξεκινά να σχηματίζεται μόνο όταν κάποιος έχει φτάσει σε μια αρχική κατάσταση λογικής ωρίμανσης. Είναι μια γενική και αφηρημένη παράσταση του αντικειμένου. Η προέννοια (πρόληψη) συμβαίνει φυσικά, δηλαδή είναι αποτέλεσμα απλών διεργασιών που δεν απαιτούν συνειδητή διανοητική εργασία και ξεκινούν να σχηματίζονται ήδη στα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας.
- Τα εξωτερικά αντικείμενα επενεργούν στα αισθητήρια όργανα και εμφανίζεται στο νου μια εντύπωση. Αυτό που τυπώνεται στο ηγεμονικό της ψυχής είναι μνήμες απο αντικείμενα που έχουν γίνει αντιληπτά και από τις οποίες ανακύπτουν οι έννοιες.
- Οι εντυπώσεις, δηλαδή, αφήνουν κάποια μνήμη της εμφάνισής τους στο νου, και η επανάληψη της εμφάνισης του ίδιου ή ίδιου τύπου πραγμάτων οδηγεί στη δημιουργία των εννοιών.

Προέννοια – Έννοια II

- οι Στωικοί λένε: Όταν γεννηθεί ο άνθρωπος, έχει το ηγεμονικό μέρος της ψυχής του σαν ένα χαρτί άγραφο για καταγραφή· πάνω σ' αυτό γράφει κάθε μια από τις έννοιές του. Πρώτος τρόπος αναγραφής είναι διά μέσου των αισθήσεων. Γιατί όταν αισθανόμαστε κάτι σαν λευκό, όταν αυτό φύγει, έχουμε τη μνήμη του· όταν όμως γίνουν πολλές ομοειδείς μνήμες, τότε λέμε ότι έχουμε εμπειρία· γιατί ένα πλήθος από ομοειδείς παραστάσεις είναι η εμπειρία. Από τις έννοιες, άλλες μεν γεννιούνται φυσικά κατά τους τρόπους που έχουμε πει και απροσχεδίαστα, άλλες όμως ήδη με τη δική μας διδασκαλία και επιμέλεια· κι αυτές είναι μόνο που ονομάζονται έννοιες, ενώ οι άλλες ονομάζονται και προλήψεις. Ο δε λόγος, για τον οποίο καλούμαστε λογικοί, λέγεται ότι συμπληρώνεται από τις προλήψεις μας κατά τα πρώτα επτά χρόνια.

Περί Αρεσκόντων 4.2

Συγκατάθεση

- **Η συγκατάθεση είναι η νοητική πράξη της αποδοχής του αξιωματικού περιεχομένου μιας παράστασης.** Με τη συγκατάθεση αποδεχόμαστε ότι το αξιωματικό περιεχόμενο μιας παράστασης είναι αληθές. Με το να αρνούμαστε τη συγκατάθεσή μας, λέμε ότι το αξιωματικό περιεχόμενο της παράστασης είναι ψευδές. Έχει, δηλαδή, ένα στοιχείο απόφασης, επιλογής.
- Το δόγμα της συγκατάθεσης **επιτρέπει στους Στωικούς να διακρίνουν τις κρίσεις από τις παραστάσεις.** Η συγκατάθεση είναι απαραίτητη για τη μετατροπή μιας παράστασης σε *κρίση*. Η κρίση μπορεί να περιγραφεί και ως η παράσταση της οποίας το περιεχόμενο έχει γίνει αποδεκτό από το γνωστικό υποκείμενο. «Κρίση είναι η νοητική ενέργεια με την οποία αποφαινόμαστε για τη σχέση δύο εννοιών.» (Πελεgrίνης, *Λεξικό της φιλοσοφίας*). Πρότασις μεν ούν εστι λόγος καταφατικός ή αποφατικός τινος κατά τινος. (Αριστοτέλης, *Αναλυτικών Πρότερων* 1.1).
- **Συγκατάθεση είναι ό,τι η σύγχρονη ψυχολογία αποκαλεί αντίληψη και προσοχή.**
- Η συγκατάθεση, με την οποία άλλα ψυχικά γεγονότα τα κάνουμε κρίσεις και άλλα πάθη, είναι μια ελεύθερη από τον εξωτερικό κόσμο (εκούσιον) απόφαση (κρίσις) της συνείδησης. Έτσι η συγκατάθεση νοείται ως δραστηριότητα της σκεπτόμενης ψυχής· αντικείμενά της όμως έχει της αισθητηριακές αντιλήψεις και τις νοήτικες δραστηριότητες που στηρίζονται σε αυτές: την έννοια, την κρίση, τον διαλογισμό (Wilhelm Windelband and Heinz Heimsoeth, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μετ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2001), 243).

Καταληπτική φαντασία

- Αυτό που γίνεται αντικείμενο νοητικής κατάκτησης [το «καταληπτόν»] είναι κάποια παράσταση. Ο Ζήνων ορίζει την «καταληπτική φαντασία» (εννοιοκτητική παράσταση): *Είναι η παράσταση κάποιου υπαρκτού αντικειμένου, η οποία αποδίδει και αποτυπώνει πιστά το υπαρκτό αντικείμενο και παρόμοια με αυτήν παράσταση δεν μπορεί να σχηματιστεί για κάτι μη υπαρκτό.* (Gourinat, *Οι Στωικοί για την ψυχή*, 99).
- Οι ιδιότητες της καταληπτικής φαντασίας είναι:
 - α. Μπορεί να προκαλείται από ένα υπάρχον αντικείμενο
 - β. Μπορεί να συλλαμβάνεται, να μεταφέρεται και να αποτυπώνεται στο υποκείμενο, σε συμφωνία με το αντικείμενο
 - γ. Αντιλαμβάνεται κατεξοχήν πραγματικά αντικείμενα
 - δ. Αναπαράγει με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά του αντικειμένου

Λόγος Ι

- Οι τρεις ικανότητες που οι άνθρωποι μοιράζονται με τα υπόλοιπα ζώα τροποποιούνται από το λόγο.
- Ο λόγος είναι ο μηχανισμός λειτουργίας όλης της ψυχής.

Τα χαρακτηριστικά της λογικής ψυχής: βλέπει τον εαυτό της, αναλύει τον εαυτό της, διαμορφώνει τον εαυτό της όπως θέλει, καρπώνεται η ίδια τους καρπούς της (γιατί τους καρπούς των φυτών και τα ανάλογα στην περίπτωση των ζώων τα καρπώνονται άλλοι), πετυχαίνει τον σκοπό της όπου τυχόν κι αν στέκεται το τέρμα της ζωής. [...] Ακόμα, περιέρχεται τον όλο κόσμο, το γύρω απ' αυτόν κενό και περιτρέχει το σχήμα του εκτείνεται επίσης στην άπειρη διάρκεια, αγκαλιάζει την περιοδική παλιγγενεσία των πάντων, νοεί σφαιρικά και παρατηρεί ότι τίποτα καινούργιο δεν θα δουν οι μετά από εμάς [...]

Μάρκος Αυρήλιος ΙΑ'1

Λόγος II

- Ο Λόγος δεν είναι η δύναμη της διανόησης αλλά, πρώτα και κύρια, ένα σύνολο εννοιών.
- Δεν είναι έμφυτος, αλλά σχηματίζεται τα πρώτα επτά χρόνια της ζωής με την απόκτηση των προεννοιών. Άρτια συγκρότηση μπορεί να αποκτήσει στην ηλικία των δεκατεσσάρων ετών.
- Ολόκληρη η φιλοσοφία της Στοάς κυρίως ασχολείται με το να «πείσει τους ανθρώπους να συμμορφώσουν όλη τους τη ζωή σύμφωνα με το λόγο και σύμφωνα με τη φύση» (Jacqueline de Romilly, A short history of Greek Literature. Chicago: University of Chicago Press, 1985)
- Το σύμπαν είναι ένας αυτοσυντηρούμενος ενιαίος οργανισμός που διαποτίζεται από έμφυτο σκοπούμενο λόγο. Ο υπερβατικός τεχνίτης-θεός είναι ενυπάρχουσα αρχή λογικής μέσα σε φυσικές διεργασίες.

Η Στωική Ψυχή: φυσική προσέγγιση

- Η «ψυχή» είναι το «πνεύμα» (spiritus)
- Οι διαφορές των στοιχείων του σύμπαντος οφείλονται στο μείγμα και τον τόνο που έχει το πνεύμα κάθε φορά.
 - Εκτικόν πνεύμα (συγκρατεί το κάθε σώμα και διασφαλίζει τη συνοχή του)
 - Φυσικόν πνεύμα (κοινό στα ζώα και τα φυτά για τη φυσική ανάπτυξη)
 - Ψυχικόν πνεύμα (υπάρχει στα έμβια όντα, παράγει τις αισθήσεις και διευθύνει την κάθε κίνηση)
- Η **ψυχή είναι σωματική**. Δεν υπάρχει κάτι που να μην είναι σώμα ή κατάσταση σώματος
- Διάκριση ύλης-σώματος: η ύλη είναι παθητική και αδρανής, το πνεύμα έχει ενεργητικό χαρακτήρα.

Η Στωική Ψυχή: φυσική προσέγγιση

- Πλατωνική **αὔλοκρατία**: η ψυχή μπορεί να υπάρχει ανεξάρτητα από το σώμα και να διατηρεί τις ψυχολογικές της δυνάμεις
- Δημόκριτος: **Ατομιστικός Υλισμός**
- Αριστοτέλης: ενδιάμεση θέση σύμφωνα με την οποία η ψυχή δεν είναι σώμα, δεν μπορεί όμως να υπάρξει χωρίς το σώμα
- Οι Στωικοί έκαναν το τολμηρό βήμα να υποστηρίξουν ότι η ψυχή είναι σώμα
- Με τη σωματικότητα της ψυχής, οι Στωικοί «λύνουν τον εγγενή προβληματισμό της Πλατωνικής-Αριστοτελικής ψυχολογίας σχετικά με το πως είναι δυνατόν να υπάρχει σύνδεση ή αλληλεπίδραση ανάμεσα σε δύο οντότητες, η μια υλική (σώμα) και η άλλη άυλη (ψυχή). (Boeri, The Stoic Psychological Physicalism, 106-7)

Η Στωική Ψυχή: φυσική προσέγγιση

- Θεμελιώδη ενότητα ψυχής σώματος
- Η βίωση των συναισθημάτων συνδέεται με σωματικές αποκρίσεις
- Ολιστική αντίληψη για την ανθρώπινη προσωπικότητα, κατανοητή ως μια ψυχοφυσική και ψυχολογική μονάδα
- Η ενότητα κάθε σώματος (είτε μιλάμε για μια πέτρα, είτε για ένα φυτό, για ένα ζώο, ή τον άνθρωπο) δεν αποδίδεται στη μορφή ή τη διάταξη ή την αχωριστότητα των μερών του αλλά στο πνεύμα (ενσώματο συστατικό του) και τη συνοχή της κίνησης που αυτό κάνει κατά μήκος του σώματος.

Christopher Gill, "Psychophysical Holism in Stoicism and Epicureanism," in Common to body and soul: philosophical approaches to explaining living behaviour in Greco-Roman antiquity, ed. R.A.H King (Berlin and New York: Walter de Gruyter, 2006), 210

Long, A. Anthony. "Soul and Body in Stoicism." Phronesis 27, no. 1 (1982): 34-57.

Πρέπει λοιπόν, πρώτα να εξαγνίσεις το ηγεμονικό μέρος της ψυχής σου και να προγραμματίσεις τη ζωή σου. «Τώρα το υλικό που πρέπει να δουλέψω είναι η διάνοιά μου, όπως ο ξυλουργός τα ξύλα, ο υποδηματοποιός τα δέρματα· δική μου δουλειά είναι να χρησιμοποιώ σωστά τις παραστάσεις μου».

Επίκτητος, Διατριβαί Γ' 22. 19-20

Γλωσσάρι Στωικής Φιλοσοφίας I

- Το ηγεμονικό είναι το κυριότερο τμήμα της ψυχής που εδρεύει στην καρδιά, είναι το κομμάτι της ψυχής που παράγει την αίσθηση ύπαρξης. Όταν γεννιέται ο άνθρωπος είναι λευκό· εκεί εγγράφονται οι παραστάσεις των αισθητών και αποτελεί την πηγή των νοητικών λειτουργιών. Στην ψυχή, επίσης, υπάρχουν και άλογα στοιχεία (είναι η περιοχή που πέφτει στην αντίληψή μας, όταν αναζητούμε το σχέδιό μας).
- Συγκατάθεση είναι η συμφωνία του ηγεμονικού προς τις ακριβείς έννοιες ή παραστάσεις. Είναι η πεποίθηση ότι η έννοια ή η παράσταση που έχει κανείς μέσα του αντιχτοιχεί σε ένα αντικείμενο του εξωτερικού κόσμου.
- Πρόληψη είναι η φυσικώς αποκτηθείσα γενική έννοια (a posteriori έννοια), που ο άνθρωπος έχει πριν ακόμη σχηματίσει γνώση για τα πράγματα. Ο ρόλος της είναι καθοδηγητικός και αναγκαίος, για να διατυπωθούν οι ερωτήσεις για τη γνώση του πράγματος.
- Καταληπτική φαντασία είναι η υφιστάμενη μέσα μας φαντασία που συνοδεύεται από τη συγκατάθεσή μας ότι είναι ακριβής, καθιστώντας της έτσι κτήμα μας καταλαμβάνοντάς την. Ο κωδικός ανίχνευσης λοιπόν είναι η καταληπτική φαντασία που αναγκάζει τη ψυχή να δίνει τη συγκατάθεσή της για να εγγράφονται οι εξωτερικές και οι εσωτερικές εντυπώσεις. Σύμφωνα μάλιστα με τους Στωικούς, κριτήριο της αλήθειας είναι η καταληπτική φαντασία και η πρόληψη.

Γλωσσάρι Στωικής Φιλοσοφίας II

- Τόνωσις ή ετεροίωσις είναι η εισδοχή και η εγγραφή των παραστάσεων των αισθητών πραγμάτων στην ψυχή του ανθρώπου. Η διδασκαλία αυτή υιοθετήθηκε από τους οπαδούς της σχολαστικής φιλοσοφίας και από τον Λοκ.
- Έξις είναι η κατάσταση του χαρακτήρα ή του νου που μας δημιουργεί τη διάθεση να επιλέξουμε με τη θέλησή μας να πράξουμε ή να σκεφτούμε κατά ορισμένο τρόπο.
- Φύσις: είναι πηγή κίνησης και στάσης που ταυτίζεται αρχικά με τη μορφή και όχι με την ύλη του πράγματος.
- Λεκτά: είναι η σημασία μιας εκφοράς. Είναι ασώματα, που δεν υπάρχουν, αλλά απλώς υφίστανται. Δηλαδή δεν μπορούν να δράσουν ούτε κανείς μπορεί να δράσει σε αυτά.
- Φαντασία: συνιστά μία από τις βασικότερες νοητικές καταστάσεις, βάσει της οποίας πρέπει να εξηγηθούν άλλες νοητικές καταστάσεις, δηλώνοντας έτσι και την ικανότητα της γλώσσας να επεκταθεί πέρα από τα όρια της άμεσης εμπειρίας.

Πηγές – Βιβλιογραφία I

Marcelo Boeri. “The Stoic Psychological Physicalism. An Ancient Version of the causal closure thesis,” *CR. The New Centennial Review* 10, no.3 (2011): 105-32.

Jean Brun. *Ο Στωικισμός*, μεταφρ. Σ. Βασιλείου. Αθήνα: Εκδόσεις Δαίδαλος-Ζαχαρόπουλος, 2017.

Marcia L. Colish. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I Stoicism in Classical Latin Literature*. The Netherlands: Brill, 1985.

Olof Gigon. *Βασικά προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας*, μεταφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: εκδόσεις γνώση, 2010.

Jean-Batiste Gourinat. *Οι Στωικοί για την ψυχή*. Μετ. Πετρόπουλος Ν. Κωνσταντίνος. Αθήνα: Καρδαμίτσα. 1999.

Christopher Gill. “Psychophysical Holism in Stoicism and Epicureanism,” in *Common to body and soul: philosophical approaches to explaining living behaviour in Greco-Roman antiquity*, ed. R.A.H King. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 2006.

Jacob Klein, “Making sense of stoic indifferents,” *Offprint from Oxford studies in ancient philosophy*, ed. Brad Inwood (Oxford: Oxford University Press, 2015), 229.

Πηγές – Βιβλιογραφία II

Anthony A. Long. Η ελληνιστική φιλοσοφία. Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί, μετάφρ. Στυλιανός Δημόπουλος, Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997.

Massimo Pigliucci. "Stoicism," Internet Encyclopedia of Philosophy. A Peer-Reviewed Academic Resource, <https://www.iep.utm.edu/stoicism/>.

Jacqueline de Romilly. A short History of Greek Literature. Chicago: University of Chicago Press, 1985.

Wilhelm Windelband and Heinz Heimsoeth, Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας, μετ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2001.

Ανδριόπουλος, Δημήτρης. Αρχαία Ελληνική Γνωσιοθεωρία. Συμβολή στη διερεύνηση του προβλήματος: αντίληψη και γνώση. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της «Εστίας». 1995.

Ελένη Καραμπατζάκη,. Ο Ποσειδώνιος και η Αρχαία Στοά. Συμβολή στη μελέτη της στωικής φιλοσοφίας, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. 1998.

Ελένη Κακλαμάνου. "Φυσική φιλοσοφία και κοσμολογία," στο: Εισαγωγή στην αρχαία φιλοσοφία. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017. Διογένης Λαέρτιος. Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή. Βιβλία VI-X, μετάφρ. Θεόδωρος Μαυρόπουλος. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος, 2012.

Πελεgrίνης, Θεοδόσης. Λεξικό της φιλοσοφίας: Οι έννοιες, οι θεωρίες, οι σχολές, τα ρεύματα και τα πρόσωπα. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 2009.